

Michel Feugère, Sanja Ivčević

Aucissa fibulae with zoomorphic decoration*

Aucissa fibule sa zoomorfnim ukrasom*

Michel Feugère
FR, 69365 Lyon Cedex 7
ArAr (Archéologie et Archéométrie)
7 Rue Raulin
michel.feugere@mom.fr

Sanja Ivčević
Croatia, 21000 Split
Archaeological Museum in Split
Zrinsko-Frankopanska 25
sanja.ivcevic@armus.hr

UDC: 903:739(497.583Otok Dalmatinski)
903:739(497.583Rumin, Hrvace)
903:739(430Haltern)

Original scientific paper

Received: 14 July 2020

Accepted: 19 October 2020

Michel Feugère
FR, 69365 Lyon Cedex 7
ArAr (Archéologie et Archéométrie)
7 Rue Raulin
michel.feugere@mom.fr

Sanja Ivčević
HR, 21000 Split
Arheološki muzej u Splitu
Zrinsko-Frankopanska 25
sanja.ivcevic@armus.hr

UDK: 903:739(497.583Otok Dalmatinski)
903:739(497.583Rumin, Hrvace)
903:739(430Haltern)

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 14. 7. 2020.

Prihvaćeno: 19. 10. 2020.

The paper deals with a variant of Aucissa fibulae, specific for its decoration and quality of workmanship. These fibulae are ornamented with riveted animal figures. At present, four fibulae with the same characteristics can be distinguished, which we named the Otok variant after the find-spot of the most beautiful specimen. Three fibulae originate from Dalmatia, while one was discovered in Haltern, Germany. The paper discusses the dating and distribution frameworks, as well as the iconography of the Otok variant of Aucissa fibulae.

Key words: *Aucissa fibulae, Otok variant, Rumin, Otok, Zadar, zoomorphic decoration*

U članku se obrađuje varijanta *Aucissa* fibula specifična po načinu ukrašavanja i kvaliteti izrade. Radi se o fibulama koje su ukrašene apliciranim životinjskim figurama. Trenutno se mogu izdvojiti četiri fibule istih značajki, koje smo prema nalazištu najljepšeg primjerka nazvali varijantom Otok. Tri su s dalmatinskog područja, a jedna je pronađena u Halternu u Njemačkoj. U članku se donose razmišljanja o datacijskim i distribucijskim okvirima te ikonografiji varijante Otok fibula tipa *Aucissa*.

Ključne riječi: *fibule tipa Aucissa, varijanta Otok, Rumin, Otok, Zadar, zoomorfnii ukras*

* This paper has been funded by the Croatian Science Foundation under the project IP-2018-01-4934 "Razumijevanje rimskih granica: primjer istočnog Jadrana/Understanding Roman Borders. The Case of the Eastern Adriatic" (AdriaRom).

* Ovaj rad je financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2018-01-4934 „Razumijevanje rimskih granica: primjer istočnog Jadrana” (AdriaRom).

The abundance and diversity of *Aucissa fibulae* from Roman Dalmatia have long been recognised by specialists in the professional literature, as confirmed in publications of the type from a number of museum collections.¹ The stamps on the head plate, generally characteristic of this type, are numerous and different, sometimes original.²

The paper focuses on a small, hitherto unrecognised, group of *Aucissa fibulae* with a zoomorphic decoration on the bow, made with great care considering the material (silver) and ornamentation. Information about them has been discovered in some still unpublished documents originating from Dalmatian coast.

Although they differ from other fibulae of this type, especially in their decoration but also the material from which they are made, some elements, such as knobs along the bow sides, associate them with the *Bagendon* variant, which is extremely well represented in the discussed area. At this point, four fibulae with the same features can be singled out. We named them the *Otok* variant, after the find-spot of the most beautiful specimen. Three fibulae originate from Dalmatia, while one was discovered in Haltern, Germany.

Fibula from Rumin

A silver *Aucissa* fibula with visible remains of gilding (Cat. No. 1, Fig. 1.) was discovered in an urn at the site of Rumin, not far from Hrvace near Sinj. A piece of information from the personal archives of Mihovil Abramić³ (the Archaeological Museum in Split) reveals that the urn contained a hairpin together with the fibula, but it has not been identified in the collection of the Archaeological Museum in Split (Fig. 2).⁴ The hairpin found in the urn suggests a female burial, which will be discussed in detail below.

The luxury fibula is adorned along the entire length of the bow with incised lines on its longitudinal ribs and riveted animal figures. A rosette with its centre in the shape of a lion's head is attached to the head plate of the fibula, with an insect resembling a fly attached above it. In the middle of

Brojnost i raznovrsnost fibula tipa *Aucissa* na području rimske Dalmacije već je dulje vrijeme prepoznata u stručnoj literaturi, što je potvrđeno objavom tog tipa iz više muzejskih zbirki.¹

O tome svjedoče brojni i različiti, ponekad i specifični, pečati na zaglavnoj pločici, inače karakteristični za taj tip.²

U članku je izdvojena do sada neprepoznata, malobrojna skupina fibula tipa *Aucissa* kod koje je osobito vrijedan pažnje zoomorfni ukras luka. Izrađene su s posebnom pomnjom, s obzirom na materijal (srebro) i ikonografiju, a o njima se u članku raspravlja na temelju podataka koji su pronađeni u još neobjavljenim dokumentima s dalmatinskog obalnog područja.

Premda se, osobito ukrasom, ali i materijalom od kojeg su izrađene, razlikuju od ostalih fibula tog tipa, neki elementi poput bočnih kuglica postavljenih uzduž luka povezuju ih s varijantom *Bagendon*, koja je izuzetno dobro zastupljena na području kojim se bavimo. Trenutno možemo izdvojiti četiri fibule istih značajki, koje smo prema nalazištu najljepšeg primjerka nazvali varijantom *Otok*. Tri su s dalmatinskog područja, a jedna je pronađena u Halternu u Njemačkoj.

Fibula iz Rumina

Srebrna *Aucissa* fibula s vidljivim ostacima pozlate (kat. br. 1, sl. 1) pronađena je u urni na lokalitetu Rumin kod Hrvaca blizu Sinja. U osobnoj arhivi Mihovila Abramića³ (Arheološki muzej u Splitu) sačuvan je podatak da je u urni zajedno s fibulom pronađena ukosnica, koja nije identificirana u zbirci splitskog Arheološkog muzeja (sl. 2).⁴ Nalaz ukosnice u urni upućuje na zaključak da se radilo o ženskom ukopu, no o tom aspektu više će riječi biti dalje u tekstu.

Luksuzna fibula ukrašena je cijelom dužinom luka, i to urezanim linijama na uzdužnim rebrima te apliciranim figurama životinja. Rozeta sa središtem u obliku lavlje glave pričvršćena je na zaglavnu pločicu fibule, a iznad nje je apliciran kukac sličan muhi. Na sredini luka nalaze se dvije, međusobno spojene, vučje glave okrenute jedna od druge, iza kojih je još jedna muha. Sve su životinje postavljene uzdužno u odnosu na luk, osim muhe na početku luka, koja je postavljena okomito. Noga

1 Ivčević 2002; 2007; Jadrić-Kučan, Zaninović 2015.

2 Marović 1961; Šeparović 1998.

3 M. Abramić (Pula, 12/5/1884 – Split, 8/5/1962) studied archaeology, ancient history and classical languages in Vienna, where he also received his doctorate. He was the director of the Archaeological Museum in Aquileia (1913–1919) and the Archaeological Museum in Split (1926–1950). He led many archaeological excavations in Dalmatia, and was mainly focused on classical archaeology, epigraphy and the Greek colonisation of the Adriatic.

4 The entry reads "Sinj, sector Hrvace, behind Rumin, Lovrić the peasant found a fibula and a hairpin (in an urn)". Together with a drawing of the object, there was a description and dimensions of the fibula. The entry is not dated, but the preceding and next records are dated to 1935, which means that the note referring to our find must have been entered in the same year.

1 Ivčević 2002; Ivčević 2007; Jadrić-Kučan, Zaninović 2015.

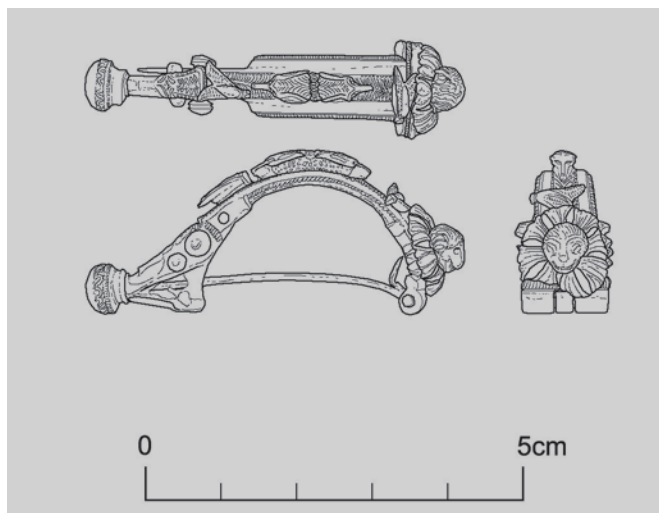
2 Marović 1961; Šeparović 1998.

3 M. Abramić (Pula, 12. V. 1884. – Split, 8. V. 1962.) studirao je arheologiju, povijest starog vijeka i klasične jezike u Beču, gdje je i doktorirao. Bio je ravnatelj Arheološkog muzeja u Akvileji (1913. – 1919.) i Arheološkog muzeja u Splitu (1926. – 1950.). Vodio je mnoga arheološka istraživanja u Dalmaciji, a glavni fokus bila mu je antička arheologija, epigrafika i grčka kolonizacija Jadrana.

4 Zapisano je: „Sinj, odlomak Hrvace, iza Rumina, Lovrić seljak našao je fibulu i iglu ukosnicu (u žari jednoj)”. Uz crtež predmeta nalazio se opis i dimenzije fibule. Sam zapis nije datiran, no na prethodnom i sljedećem zapisu navedeni su datumi iz godine 1935. pa je sigurno te godine unesen i zapis koji se odnosi na naš nalaz.

Figure 1.
Aucissa fibula from Rumin, Hrvace near Sinj (Archaeological Museum in Split, Inv. No. AMS H-6090)

Slika 1.
Aucissa fibula iz Rumina, kod Hrvaca blizu Sinja (Arheološki muzej u Splitu, inv. br. AMS H-6090)

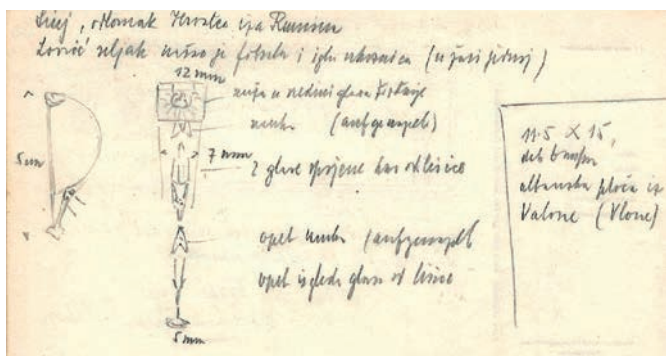

Figure 2.
M. Abramić's entry and sketch in the field log (Archive of the Archaeological Museum in Split)

Slika 2.
Zapis i skica M. Abramića u terenskom dnevniku (Arhiva Arheološkog muzeja u Splitu)

the bow there are two connected wolves' heads, facing away from each other, with another fly behind them. All animals are placed longitudinally onto the bow, except for the fly at the beginning of the bow which is set up vertically. The foot of the fibula is in the form of a stylised animal head. At the end of the foot there is a profiled knob decorated with an incised wavy line.

The closest analogy to the fibula from Rumin is the very well-preserved silver Aucissa fibula from Haltern⁵ (Fig. 3), whose decoration differs in that it has neither a rosette on the head plate nor a foot in the form of an animal head. The Haltern fibula has a more strongly curved bow and a solid catch-plate, unlike ours, whose openwork catch-plate reveals it was embellished with a net-like motif. The bows of both fibulae taper abruptly at the point where side knobs are inserted (three pairs of knobs on our specimen, of which one is missing, and two on the Haltern fibula). On the Haltern fibula, gilding has been preserved on the unadorned parts of the bow

fibule je u obliku stilizirane životinjske glave, a na kraju noge postavljena je profilirana kuglica ukrašena urezanim valovnicom.

Bliska analogija fibuli iz Rumina je srebrna Aucissa fibula iz Halterna⁵ (sl. 3), jako dobro očuvana, kojoj se dekoracija razlikuje utoliko što nema rozetu na zaglavnoj pločici ni nogu u obliku životinjske glave. Halternska fibula ima snažnije izvijen luk i puni držač igle, za razliku od naše, kojoj se na otvorenom držaču igle vidi da je bila ukrašena mrežastim motivom. Luk se kod obje fibule naglo sužava na mjestu gdje su umetnute bočne kuglice (na našem primjerku su bila tri para kuglica, od kojih jedan nedostaje, a na halternskom dva para). Na halternskoj fibuli ostaci pozlate zabilježeni su na neukrašenim dijelovima luka i zaglavnoj pločici. Za dvije životinje, odnosno glave životinja na središnjem dijelu luka koje su postavljene na isti način kao i na fibuli iz Rumina, navodi se pretpostavka da se radi o kukcima, ali mogle bi biti i stilizirane vučje glave. Na krajevima luka aplicirana je po jedna muha. Prikaz životinja na središnjem

5 Müller 2002, p. 21, Cat. No. 245, Pl. 23. 245.

5 Müller 2002, str. 21, kat. br. 245, T. 23. 245.

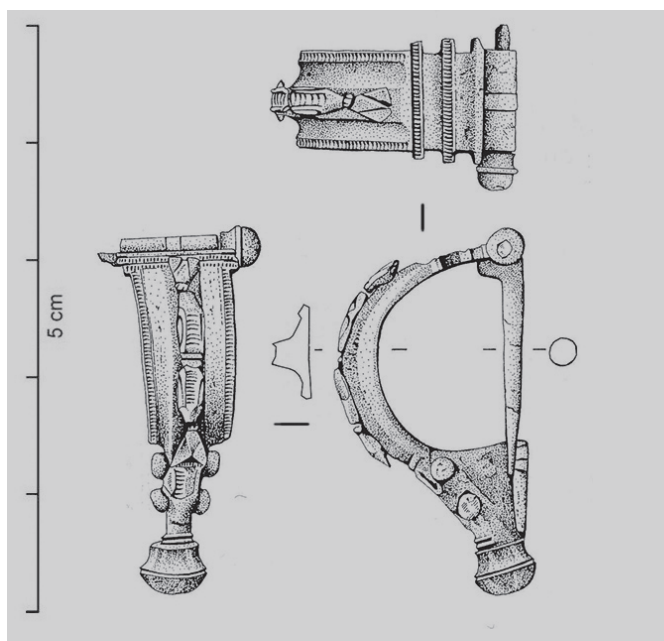

Figure 3.
Aucissa fibula from Haltern (after Müller 2002, p. 21, Cat. No. 245, Pl. 23. 245)

Slika 3.
Aucissa fibula iz Halterna (prema Müller 2002, str. 21, kat. br. 245, T. 23. 245)

and the head plate. The two animals, i.e. animal heads, on the central part of the bow, placed in the same manner as their counterparts on the fibula from Rumin, have been assumed to be insects, but they could also be stylised wolves' heads. At each end of the bow there is a fly. The depictions of animals on the central part of the bow on the fibulae from Haltern and Rumin are somewhat different, because the incisions on the fibula from Rumin are wavy and resemble fur, the snout is more pronounced, and incised eyes are discernible. It is possible that the represented animals are not the same, especially given the fact that the fibulae also differ from each other in some other details. It should be borne in mind that it is difficult to make such small depictions accurately, and consequently it is hard to determine the type of animal while studying it.⁶ The similarly depicted insect on the silver fibula from Augst has been defined as a fly or cicada. The fibula belongs to the Riha 6 special type – *fibulae with decorative rods on the bow*.⁷ E. Riha dated this relatively rare type to the middle and late Imperial periods, which is later than our fibula.⁸ An analogous representation of an animal on the foot of a fibula can be found on the silver specimen from the Ljubljanica River, Slovenia, for which the author proposes an earlier date within the chronological framework of the Aucissa type.⁹

dijelu luka donekle se razlikuje jer su urezi na fibuli iz Rumina valoviti te izgledaju kao prikaz krzna, njuška je izraženija i vide se urezane oči. Moguće je da se ne radi o prikazu istih životinja, osobito s obzirom na činjenicu da se fibule međusobno razlikuju u još nekim detaljima. Treba imati na umu da je kod ovako malih prikaza teško precizno prikazati, a time i kod proučavanja odrediti vrstu životinje.⁶ Na sličan način prikazan je kukac na srebrnoj fibuli iz Augsta, definiran kao muha ili cikada, a pripada tipu Riha 6, *posebni tip – fibula s ukrasnim štapićima na luku*.⁷ Taj relativno rijedak tip fibule E. Riha datira u srednje i kasno carsko vrijeme, što je kasnije od naše fibule.⁸ Analogni prikaz životinje na nozi fibule nalazimo na srebrnoj fibuli iz Slovenije (rijeka Ljubljanica), za koju autor pretpostavlja raniju dataciju unutar kronološkog okvira fibula tipa Aucissa.⁹

Fibula iz Otoka

Druga fibula iz Arheološkog muzeja u Splitu pronađena je na lokalitetu Otok kod Sinja (kat. br. 2, sl. 4), a izrađena je od bronce i srebra, od kojeg su oblikovane kuglice na završetku noge i zglobnog tuljca te aplicirani ukras na luku. S gornje strane luka je srebrni okvir u kojem su dvije golubice okrenute jedna prema drugoj, s glavama naslonjenim na predmet pirami-

6 The animals on the fibula from Rumin were identified by the Archaeological Museum in Split in collaboration with the Museum of Natural Science in Split. A number of animals depicted on ancient monuments from the Archaeological Museum in Split were identified while preparing the *Monumenta et animalia* exhibition (Archaeological Museum in Split); Jovanović, Vladović 2015, p. 15 (wolf), pp. 41, 42 (fly), p. 57, Cat. No. 24.

7 Riha 1979, p. 16, Fig. 3, Pl. 49. 1419.

8 *Idem*, pp. 162, 163.

9 Gaspari 2007, pp. 150–151, Fig. 4.3.

6 Identifikacija životinja na fibuli iz Rumina obavljena je u suradnji Arheološkog muzeja u Splitu i Prirodoslovnog muzeja u Splitu. U okviru rada na izložbi *Monumenta et animalia* (Arheološki muzej u Splitu) identificirane su vrste brojnih životinja prikazanih na antičkim spomenicima u Arheološkom muzeju u Splitu; Jovanović, Vladović 2015, str. 15 (vuk), str. 41, 42 (muha), str. 57, kat. br. 24.

7 Riha 1979, str. 16, sl. 3, T. 49. 1419.

8 *Idem*, str. 162, 163.

9 Gaspari 2007, str. 150–151, sl. 4.3.

Fibula from Otok

The second fibula from the Archaeological Museum in Split, discovered at the site of Otok near Sinj (Cat. No. 2, Fig. 4), was made of a combination of bronze and silver. The latter was used for the knobs at the end of the foot and the head tube, as well as the decoration on the bow. On the upper side of the bow there is a silver frame in which two doves are facing each other with their heads resting on a pyramid-shaped object. Traces of silver plating are preserved on the parts of the fibula made of bronze, so it is possible that the entire surface of the fibula was silver-plated. The bow is made of two bands attached to each other with a dense row of transverse rods.

The fibula from Otok belongs to the early forms of Aucissa fibulae, still manifesting affiliations with the earlier Alesia type, apparent in the trapezoidal catch-plate, the narrow head plate and the raised end of the foot. The bow is made of two bands with a thick series of transverse rods passing through them.

Fibulae with bows made of two bands and transverse, somewhat more sparsely arranged rods, but without animal decoration, have been discovered in the greater area of the find-spot, for example at the source of the Cetina River¹⁰ and in Ribič (BiH)¹¹ and Burnum.¹² They have also been unearthed in other parts of the Roman Empire.¹³ The fibula from Otok belongs to a variant of the Aucissa type (Riha 5.4;¹⁴ Feugère 22d;¹⁵ Ettlenger 30;¹⁶ Bayley T52¹⁷) dated from the late Augustan period to the end of Nero's reign.

dalnog oblika. Na dijelovima fibule koji su izrađeni od bronce sačuvani su tragovi posrebnjenja pa je moguće da je cijela površina fibule bila posrebnjena. Luk je dvodijelan, a dvije vrpce međusobno su povezane gustim nizom poprečnih štapića.

Fibula iz Otoka pripada ranim oblicima fibula *Aucissa*, koje još pokazuju vezu sa starijim *Alesia* tipom, što je vidljivo u trapezoidnom držaču igle, uskoj zaglavnoj pločici te uzdignutom završetku noge. Luk je dvodijelan, s gustim nizom poprečnih štapića.

Fibule s lukom izrađenim od dvije trake i poprečnim, nešto rjeđe raspoređenim štapićima, ali bez životinjskog ukrasa, pronađene su na širem području nalaza, primjerice na izvoru Cetine¹⁰ te u Ribiču (BiH)¹¹ i Burnu,¹² a zastupljene su i na ostalim dijelovima Rimskog Carstva.¹³ Fibula iz Otoka pripada varijanti tipa *Aucissa* (Riha 5.4;¹⁴ Feugère 22d;¹⁵ Ettlenger 30;¹⁶ Bayley T52¹⁷), koja se datira od kasnoaugustovskog razdoblja do kraja Neronove vladavine.

10 Marović 1963, p. 35, Fig. 20.2, p. 45, Fig. 29.5.

11 Busuladžić 2010, p. 144, Cat. No. 73.

12 Jadrić-Kučan, Zaninović 2015, Pl. 8. 138–139, 141, 146.

13 Thill 1969, pp. 158–159, Fig. 12. 135; Feugère 1985, Pl. 138. 1728; Simpson 2000, p. 38, Pl. 10.3; Gaspar 2007, p. 169, Pl. 67. 1386, 1388–1390; Erice Lacabe 1995, pp. 145–148, Pl. 49. 364–367; Sedlmayer 2009, pp. 43–44, No. 2.81, Pl. 28. 584–586; [http://artefacts.mom.fr/fr/result.php?id=FIB-4030&find=FIB-4030&pagenum=1&affmode=\(10/10/2017\)](http://artefacts.mom.fr/fr/result.php?id=FIB-4030&find=FIB-4030&pagenum=1&affmode=(10/10/2017)). It should be noted that fibulae with a bow made of three or more parts, also with a triangular catch-plate, have been unearthed in Salona (Ivčević 2002, Pl. II. 10–13), Burnum (Jadrić-Kučan, Zaninović 2015, pp. 140–141, Pl. 7. 137, 140, Pl. 8. 142–145) (Ivčević 2007, pp. 274–275, Cat. Nos. 44, 45), and in the tumuli at the source of the Cetina River (Marović 1963, p. 26, Fig. 13.8, p. 61, Fig. 41. 1).

14 Riha 1979, p. 122, 123, Pl. 28. 751, 752; 1994, pp. 108–109, Pl. 23. 2343, 2344.

15 Feugère 1985, p. 324, Pl. 138. 1726, 1728.

16 Ettlenger 1973, pp. 95–96, Pl. 9. 10–12.

17 Bayley, Butcher 2004, pp. 151–156, p. 116.

10 Marović 1963, str. 35, sl. 20.2, str. 45, sl. 29.5.

11 Busuladžić 2010, str. 144, kat. br. 73.

12 Jadrić-Kučan, Zaninović 2015, T. 8. 138–139, 141, 146.

13 Thill 1969, str. 158–159, sl. 12. 135; Feugère 1985, T. 138. 1728; Simpson 2000, str. 38, T. 10.3; Gaspar 2007, str. 169, T. 67. 1386, 1388–1390; Erice Lacabe 1995, str. 145–148, T. 49. 364–367; Sedlmayer 2009, str. 43–44, br. 2.81, T. 28. 584–586; [http://artefacts.mom.fr/fr/result.php?id=FIB-4030&find=FIB-4030&pagenum=1&affmode=\(10/10/2017\)](http://artefacts.mom.fr/fr/result.php?id=FIB-4030&find=FIB-4030&pagenum=1&affmode=(10/10/2017)). Napomenimo da su u Saloni (Ivčević 2002, T. II. 10–13), Burnu (Jadrić-Kučan, Zaninović 2015, str. 140–141, T. 7. 137, 140, T. 8. 142–145), Aseriji (Ivčević 2007, str. 274–275, kat. br. 44, 45) i u tumulima na izvoru rijeke Cetine (Marović 1963, str. 26, sl. 13.8, str. 61, sl. 41. 1) zastupljene fibule s lukom izrađenim od tri dijela ili više njih, također s trokutastim držačem igle.

14 Riha 1979, str. 122, 123, T. 28. 751, 752; 1994, str. 108–109, T. 23. 2343, 2344.

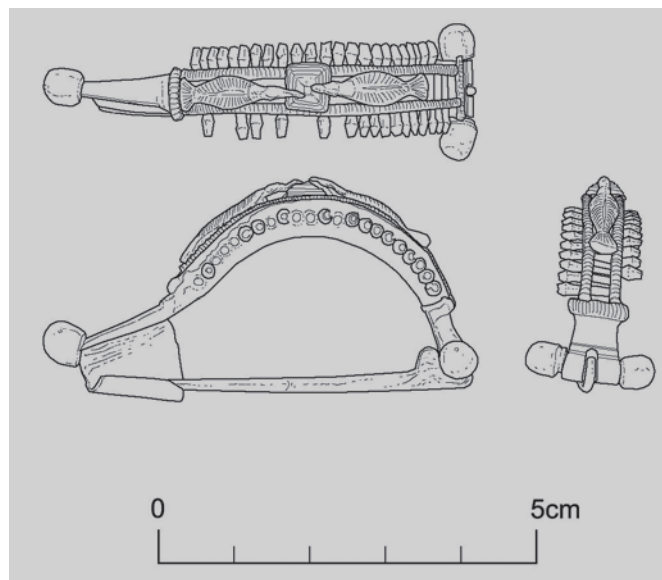
15 Feugère 1985, str. 324, T. 138. 1726, 1728.

16 Ettlenger 1973, str. 95–96, T. 9. 10–12.

17 Bayley, Butcher 2004, str. 151–156, str. 116.

Figure 4.
Aucissa fibula from Otok near Sinj (Archaeological Museum in Split,
Inv. No. AMS H-6044)

Slika 4.
Aucissa fibula iz Otoka kod Sinja (Arheološki muzej u Splitu, inv. br.
AMS H-6044)

Local context

Both luxuriously crafted fibulae from the Archaeological Museum in Split were unearthed in the Cetinska krajina region near Sinj, at the sites of Rumin and Otok, some forty kilometres away from Salona and the Adriatic coast (Map 1). Human activities in this area have been the norm ever since prehistoric times, as confirmed at both sites.¹⁸ Finds from the Roman period have been confirmed at the very sites,¹⁹ as well as in the greater area, with the highest concentration in Čitluk,²⁰ at the site of the Roman colony of *Aequum*.²¹ *Colonia Claudia Aequum*-

Lokalni kontekst

Obje luksuzno izrađene fibule iz Arheološkog muzeja u Splitu pronađene su na području Cetinske krajine, u blizini Sinja, na lokalitetima Rumin i Otok, kojih četrdesetak kilometara od Salone i jadranske obale (karta 1). Na tom se području intenzivan život odvijao još od prapovijesnog razdoblja, što je potvrđeno na oba lokaliteta.¹⁸ Nalazi rimskog doba potvrđeni su na samim lokalitetima,¹⁹ ali i na širem okolnom području, s najvećom koncentracijom u Čitluku,²⁰ na mjestu kojeg se nalazila rimska kolonija *Aequum*.²¹ *Colonia Claudia Aequum*, koju je kao veteran-

18 Early Neolithic pottery was discovered in Tamnica Cave near Rumin (Zekan 1977, pp. 144–145, Fig. 5; Milošević 1984, p. 14, Marović 1984, p. 27; Milošević 1998, p. 165, No. 205). Finds from the Bronze Age (Marović 1984, pp. 30–32, Figs. 3, 4, fn. 25) and the Iron Age (Marović 1984, pp. 53, 54, Fig. 21. 12) were also recorded close to this site. Late Neolithic strata and signs of human activities during the Bronze and Iron Ages have also been identified in the area of Otok near Sinj (Milošević 1984, str. 15, 43; Marović 1963, str. 9, T. I.4; 1984, str. 29; 2002). Hydroarchaeological works around Dugiš near Otok and downstream of the Cetina unearthed a number of archaeological finds from the Neolithic to the Middle Ages (Milošević 1999, p. 205).

19 The only Roman-era finds at the site of Mali Rumin is an inscription dedicated to Emperor Aurelian (Bulić 1885, p. 55). However, in the greater area (the municipality of Hrvace), finds from that period have been recorded at a number of sites (Milošević 1998, pp. 131–169). In the area of Otok near Sinj, they are mostly chance finds and survey data (Milošević 1998, pp. 209–221).

20 The site of Rumin near Hrvace is located some four kilometres north of Čitluk (*Aequum*), while Otok is a bit more distant, almost nine kilometres away south-east from Čitluk as the crow flies.

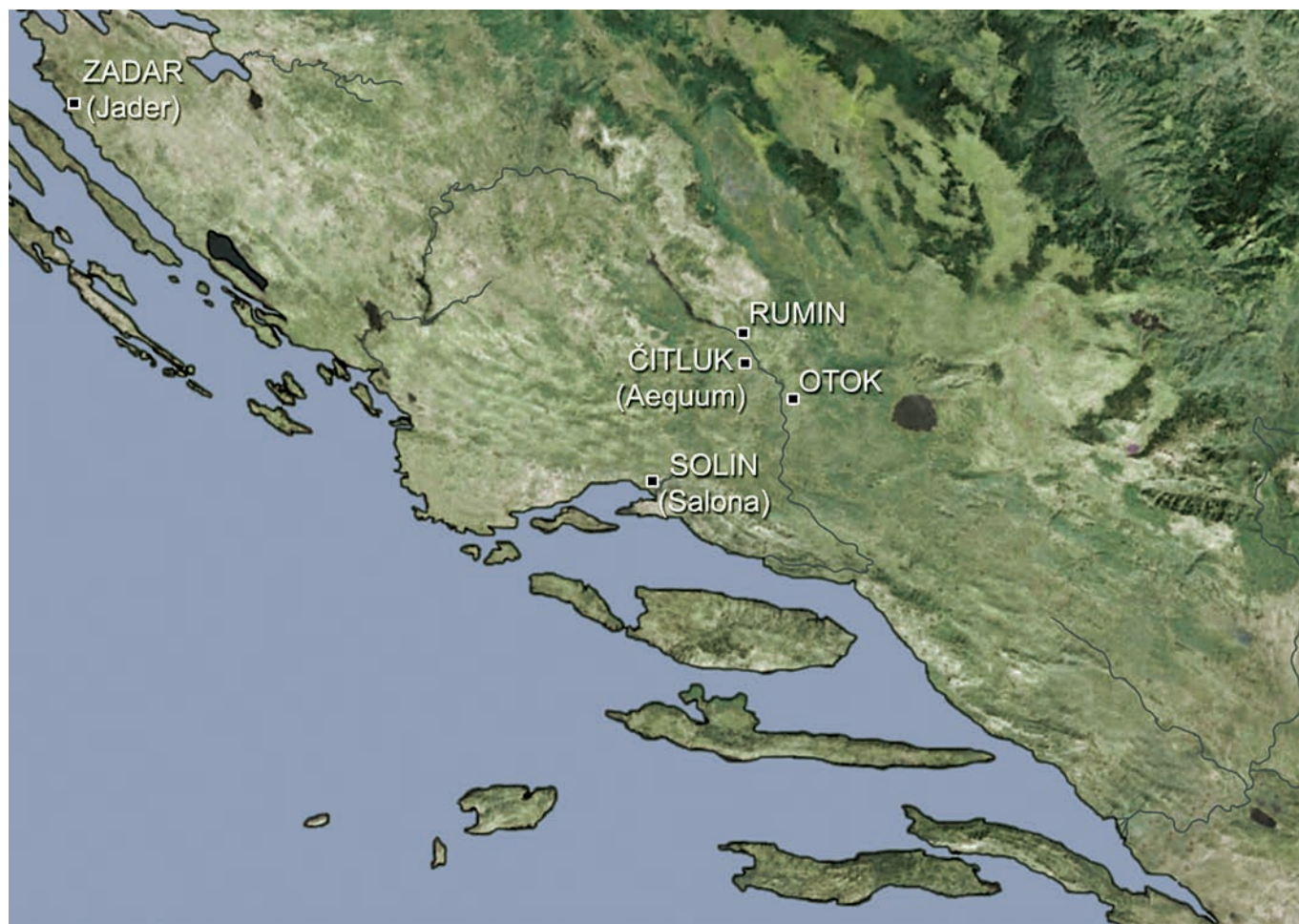
21 After a failed attempt of revolt on the part of the governor of the

18 U pećini Tamnica pokraj Rumina pronađeni su nalazi keramike iz starijeg neolitika (Zekan 1977, str. 144–145, sl. 5; Milošević 1984, str. 14, Marović 1984, str. 27; Milošević 1998, str. 165, br. 205), a uz taj su lokalitet registrirani i nalazi brončanog (Marović 1984, str. 30–32, sl. 3, 4, bilj. 25) i željeznog doba (Marović 1984, str. 53, 54, sl. 21. 12). Na području Otoka kod Sinja također su ustanovljeni kasneolitički slojevi, a intenzivan život na tom se lokalitetu odvijao tijekom brončanog i željeznog doba (Milošević 1984, str. 15, 43; Marović 1963, str. 9, T. I.4; Marović 1984, str. 29; Marović 2002). U hidroarheološkim radovima oko Dugiša kod Otoka i nizvodno Cetinom pronađeni su brojni arheološki nalazi od neolitika do srednjeg vijeka (Milošević 1999, str. 205).

19 Jedini nalaz iz rimskog doba na položaju Mali Rumin je natpis posvećen caru Aurelijanu (Bulić 1885, str. 55), no na širem području (općina Hrvace) zabilježeni su nalazi iz tog razdoblja na većem broju lokaliteta (Milošević 1998, str. 131–169). Na području Otoka kod Sinja radi se uglavnom o slučajnim nalazima i podacima iz rekognosciranja (Milošević 1998, str. 209–221).

20 Lokalitet Rumin kod Hrvaca nalazi se kojih 4 km sjeverno od Čitluka (*Aequum*), dok je Otok nešto udaljeniji i udaljen je od Čitluka gotovo 9 km zračne linije prema jugoistoku.

21 Nakon neuspjelog pokušaja pobune namjesnika provincije Dalma-

Map 1.

Find-spots of the *Aucissa fibulae* with animal decoration in Dalmatia (prepared by Z. Podrug, AMS)

Karta 1.

Nalazišta *Aucissa fibula* sa životinjskim ukrasom u Dalmaciji (izradio Z. Podrug, AMS)

um, founded by Emperor Claudius and intended for veterans, was built as an administrative centre surrounded by estates of landowners, veterans and other colonists in a fertile ager.²² Gravestone finds in the vicinity of Čitluk demonstrate that the property owners and their families were buried on their estates.²³ Whereas there exists no information on the circum-

sku koloniju utemeljio car Klaudije bila je upravno središte oko kojeg su se u plodnom ageru nalazila imanja zemljoposjednika, veterana i ostalih doseljenika.²² Nalazi nadgrobnih spomenika u okolici Čitluka svjedoče o tome da su se vlasnici imanja i njihove obitelji na svojim imanjima i pokapali.²³ Dok za fibulu

province of Dalmatia, Lucius Aruncius Camille Scribonian, in AD 42 (for the revolt, see Cambi 2009), when the Seventh and Eleventh Legions, stationed in the province, refused to support the governor and decided to remain loyal to Emperor Claudius, the veterans' colony (*Colonia Claudia Aequum*) was founded on the site of present-day Čitluk near Sinj (Gabričević 1984, pp. 94, 95; Zaninović 1996, pp. 286, 287). The site has been occasionally researched since the second half of the 19th century, and a number of scientific papers have been published about it (for detailed literature on the site research and finds, see Milošević 1980; 1990; 1998; Gabrić 1984; Topić 2011).

22 Gabričević 1984, pp. 94–95.

23 Based on the finds of veterans' stelae in the area, B. Gabričević stated, with some caution, that the veterans and their heirs had possibly mostly lived mainly on their estates, where they were also buried, while *Aequum* had been the administrative and religious

cije Lucija Aruncija Kamila Skribonijana gđodine 42. (o pobuni vidi: Cambi 2009), kada su VII. i XI. legija stacionirane u provinciji odbile stati uz namjesnika i odlučile ostati vjerne caru Klaudiju, osnovana je veteranska kolonija (*Colonia Claudia Aequum*) na mjestu današnjeg Čitluka kod Sinja (Gabričević 1984, str. 94, 95; Zaninović 1996, str. 286, 287). Lokalitet se povremeno istražuje još od druge polovice 19. st. i o njemu su objavljeni brojni znanstveni radovi (za iscrpnu literaturu o istraživanjima lokaliteta te nalazima vidi: Milošević 1980; 1990; 1998; Gabrić 1984; Topić 2011).

22 Gabričević 1984, str. 94–95.

23 B. Gabričević na temelju nalaza veteranskih stela u okolici navodi, uz dozu opreza, kako je moguće da su veterani i njihovi nasljednici uglavnom živjeli na svojim imanjima, gdje su se i ukapali, dok je *Aequum* bio administrativno i vjersko središte; Gabričević 1984, str. 187. Za nalaze (i raniju literaturu) nadgrobnih spomenika u Čitluku i okolici vidi: Gabričević 1953, str. 185–187; Višić-Ljubić 2008, str. 119–128.

stances of the discovery for the fibula from Otok near Sinj, a preserved piece of information concerning the fibula from Rumin in Hrvace reveals that it was found in an urn together with a hairpin. This information can be related to the fact about burials in the environs of Čitluk, and thus it can be assumed that this burial is associated with a farming estate, i.e. a villa rustica, in the ager of the colony of *Aequum*. The fact that the urn contained the hairpin together with the fibula suggests a female burial.²⁴

Archaeological finds confirm human activities in the town and its environs even in earlier periods, before the founding of the colony. The existence of a convent of Roman citizens (*conventus civium Romanorum*) at the site of the later veterans' colony is assumed based on the gravestone inscription of Sextus Iulius Silvanus, the curator of the convent, later elected by the veterans of the Seventh Legion²⁵ to serve as high magistrate in the first established city council of the colony of *Aequum*.²⁶ The remains of architecture, sculpture and other material indicate a high standard of living in the colony,²⁷ which is further corroborated by the finds of the two luxuriously crafted and completely preserved fibulae discussed in this paper.

Broader context

The study of fibulae of the Otok variant should define both their stylistic features and distribution area. Zoomorphic motifs can scarcely be seen on Aucissa fibulae and their variants. Such an ornament can be found on the fibula which can also be classified under the Otok variant, kept as part of the Zadar Collection in Venice (Archeologico Nazionale – Polo museale del Veneto). The fibula is almost entirely preserved. Only the knob on its foot and one of the lateral knobs of its hinge are missing (Cat. No. 3, Fig. 5). Three pairs of knobs used to be placed along its foot, of which only one has survived. In the middle of the banded bow there is a prominent rib, with two wolves' heads facing away from each other in its central part. Each end of the bow is adorned with a fly or cicada.

The transfer of monuments from Zadar to Venice in April

iz Otoka kod Sinja ne postoje nikakvi podaci o okolnostima nalaza, za fibulu iz Rumina u Hrvacama sačuvan je podatak da je pronađena u urni zajedno s ukosnicom. Taj se podatak može povezati uz činjenicu o ukapanju u okolici Čitluka pa možemo pretpostaviti da se radi o ukopu vezanom za poljodjelsko imanje, odnosno vilu rustiku, u ageru kolonije *Aequum*. U urni je osim fibule pronađena i ukosnica, što upućuje na zaključak da se radilo o ženskom ukopu.²⁴

Arheološki nalazi svjedoče da se život na prostoru samoga grada i okolnog područja odvijao i u ranijem razdoblju, prije osnutka kolonije. Na mjestu kasnije veteranske kolonije pretpostavlja se postojanje konventa rimskih građana (*conventus civium Romanorum*) na temelju nadgrobno natpisa Seksta Julija Silvana, koji je bio kurator konventa, a izborom veterana VII. legije²⁵ postao visoki magistrat u prvom osnovanom gradskom vijeću kolonije *Aequum*.²⁶ Ostaci arhitekture, skulpture i sitnog materijala ukazuju na visok standard života na području kolonije,²⁷ a u takvu sliku uklapaju se i nalazi dviju luksuzno izrađenih i cjelovito sačuvanih fibula koje ovdje obrađujemo.

Širi kontekst

U okviru proučavanja fibula varijante Otok uz stilske značajke važno je definirati područje rasprostranjenosti. Aplikirani životinjski motivi rijetki su na Aucissa fibulama i varijantama tog tipa. Takav ukras nalazimo na fibuli koju također možemo uvrstiti u varijantu Otok, a kao dio Zbirke zadrarskih spomenika čuva se u Veneciji (*Archeologico Nazionale – Polo museale del Veneto*). Fibula je sačuvana gotovo u cijelosti, nedostaje joj samo kuglica na nozi te jedna od bočnih kuglica zglobnog tuljca fibule (kat. br. 3, sl. 5). Uzduž noge bila su postavljena tri para kuglica, od kojih se sačuvao samo jedan. Na sredini vrpčastog luka istaknuto je rebro kojem su na središnjem dijelu aplicirane dvije vučje glave okrenute jedna od druge, a na krajevima luka po jedna muha ili cikada.

Prijenos spomenika iz Zadra u Veneciju u travnju 1944. godine, nakon kapitulacije Italije, a u vrijeme njemačke okupacije tog područja, predstavlja, kad razmišljamo o baštini, jedan od tragičnijih događaja u Drugom svjetskom ratu. Unatoč naporima Robertsove komisije (Američka komisija za zaštitu i spašavanje umjetničkih i historijskih spomenika, poznata pod

centre; Gabričević 1984, p. 187. For the finds (and earlier literature) of gravestones in Čitluk and its surroundings, see Gabričević 1953, p. 185–187; Višić-Ljubić 2008, p. 119–128.

24 Since the Aucissa fibula type was worn by both sexes, the discovered hairpin indicates that it is a female burial; Sedlmayer 2014; 2017

25 The Seventh Legion was stationed in the camp of *Tilurium* (present-day Gardun near Trilj). The earliest assumed time of the legion's arrival is AD 15, but most authors believe that the legion came to Dalmatia during or shortly after Bato's uprising (AD 6–9). The exact time of the legion's departure has also not been determined with certainty, and it is assumed that it happened in the mid-first century AD (Tončinić 2011, pp. 11–15; Sanader, Tončinić 2013, pp. 416, 417).

26 Zaninović 1984, p. 72; Topić 2011, p. 100.

27 Topić 2011, pp. 100–101.

24 Budući da su fibule *Aucissa* nosila oba spola, nalaz ukosnice ukazuje da se radi o ženskom ukopu; Sedlmayer 2014; 2017.

25 Sedma legija bila je stacionirana u logoru *Tilurium* (danas Gardun kod Trilja). Najranije pretpostavljeno vrijeme dolaska legije je 15. g. pr. Kr., ali većina autora drži da je legija u Dalmaciju pristigla za vrijeme ili kratko nakon Batonova ustanka (6. – 9. g.). Točno vrijeme odlaska legije također nije sigurno utvrđeno, a pretpostavlja se da se to dogodilo sredinom 1. st. (Tončinić 2011, str. 11–15; Sanader, Tončinić 2013, str. 416, 417).

26 Zaninović 1984, str. 72; Topić 2011, str. 100.

27 Topić 2011, str. 100–101.

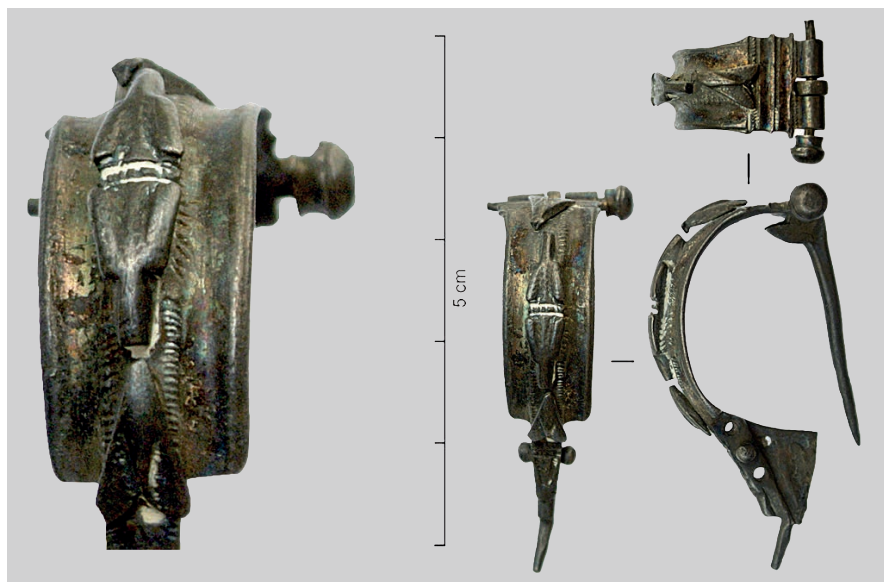

Figure 5.
Aucissa fibula from Zadar (Venezia, Archeologico Nazionale – Polo museale del Veneto, with permission from the Ministero per i beni e le attività Culturali e per il Turismo, Inv. No. Zara-309)

Slika 5.
Aucissa fibula iz Zadra (Venezia, Archeologico Nazionale – Polo museale del Veneto, uz dozvolu Ministero per i beni e le attività culturali e per il turismo, inv. br. Zara- 309)

1944, after the capitulation of Italy and during the German occupation of the area, represents one of the more tragic events in World War II in terms of heritage. Despite the efforts of the Roberts Commission (the American Commission for the Protection and Salvage of Artistic and Historic Monuments in War Areas, also known as the “Monuments Men”), which had registered all the appropriated monuments as early as 1945, they were not returned and the 1961 bilateral agreement confirmed the Italian ownership. Recently, the process and events with such a sorrowful outcome have been studied in detail by experts.²⁸ Considering the scientific aspects, the problem is that all the information associated with the objects were lost during the transfer from the Museum of St. Donatus to Venice. While a careful perusal of the archives can yield information on Iron Age jewellery, this is not possible for Roman finds, including a large collection of silver fibulae. Since the information on the find-spots of respective objects is lost, it can be assumed with a fair degree of certainty that our fibula was discovered in Zadar or its immediate vicinity.

The area of Zadar, similar to that along the Cetina River, is specific for a large number of unearthed silver fibulae, especially of the Aucissa type. Therefore, future studies of this type from Dalmatia should focus on a detailed analysis of early Imperial fibulae in order to clearly define the role of this area in the development of the type. Based on the published parts of collections, it turns out that this part of the Roman province of Dalmatia played a key role in the production of Aucissa fibulae, and possibly in their origination. It is important to determine whether their abundance in the area²⁹ was due to

nazivom „Monuments men”), koja je već tijekom 1945. godine popisala sve odnesene spomenike, povrat građe nije proveden, a talijansko vlasništvo nad njom potvrđeno je međudržavnim ugovorom iz 1961. godine. U novije vrijeme su proces i događaji koji su doveli do prilično tužnog ishoda detaljno proučeni od strane stručnjaka.²⁸ Promotrimo li znanstveni aspekt, problem je u tome što su se podaci o predmetima izgubili u prijenosu spomenika iz Muzeja sv. Donata u Veneciju. Dok se za željeznodobni nakit pažljivim pregledom arhiva mogu pronaći izgubljeni podaci, za rimske nalaze, među kojima je velika zbirka srebrnih fibula, to nije moguće. Budući da su podaci o nalazištima pojedinih predmeta izgubljeni, za našu fibulu možemo s priličnom sigurnošću pretpostaviti da je pronađena u Zadru ili njegovoj neposrednoj okolini.

Specifičnost zadarskog područja, slično kao i područja uz rijeku Cetinu, jest nalaz velikog broja srebrnih fibula, osobito tipa Aucissa. Stoga bi buduća proučavanja tog tipa na području Dalmacije trebalo usmjeriti na detaljnu analizu ranocarskih fibula kako bi se mogla jasno definirati uloga tog područja u razvoju tipa. Već se u dosadašnjim objavama samo dijelova zbirki pokazalo kako je to područje rimske provincije Dalmacije bilo ključno u proizvodnji, a možda i nastanku fibula tipa Aucissa. Važno je utvrditi je li njihova brojnost na tom području²⁹ posljedica utjecaja vojnih kretanja, odnosno proizvodnje za pokrivanje potreba vojske ili su se proizvodile za potrebe šire populacije, uključujući i žene. Fibula iz Rumina, pronađena zajedno s ukosnicom, jedan je od brojnih pokazatelja civilne uporabe tih fibula.³⁰

28 Mlikota 2012; 2016.

29 Rasbach 2014, p. 154, Fig. 11.

28 Mlikota 2012; 2015.

29 Rasbach 2014, str. 154, sl. 11.

30 Sedlmayer 2014; 2017.

the influence of military factors, i.e. production for the needs of the army, or whether the type was manufactured for the general population, including women. The fibula from Rumin, discovered together with the hairpin, is one of many indicators of the civilian use of these fibulae.³⁰

Iconography

Although they are rare, zoomorphic decorations can be seen on a number of Roman fibulae. It is probably no coincidence that one of them, an earlier find from the site of Vieille-Toulouse³¹ is also an early form of the Aucissa fibula with a cast head tube, based on which it is dated to the time of Augustus. The ornament is a feline head, attached to the catch-plate. The choice of a wild beast as a decoration also raises the question of iconography on fibulae of this type. Another fibula with a zoomorphic decoration on the catch-plate was discovered in the Alpine area during the research of the Roman colony in Augst. The decoration in this case is a “fly” on the catch-plate of the fibula.³² Four such insects can be found on another recently published specimen of a rare variant of the Aucissa fibulae, discovered at the site of Vindonissa in a layer dated to the period from AD 20 to AD 40 (Fig. 6).³³ In addition to the interesting date, it is important to point out that the Eleventh Legion was stationed in Vindonissa, after its previous tour of duty at the camp of Burnum in the Zadar hinterland.³⁴

Only two groups of creatures appear on these mutually different fibulae: wild animals (lions, dogs, or wolves), and flies or fly-like insects. The first group of animals can be interpreted as guardians against natural calamities. Wild animals on amulets and in various magical representations often had such protective roles, probably due to the belief that the wearers would be able to repel dangerous animals with more efficiency.³⁵

The symbolism of the fly is harder to interpret. Some later depictions of cicadas manifest similarities in their forms (triangular shapes and long wings). Therefore, it is much more likely that cicadas were shown on fibulae, as symbols of protection, prosperity and progress in Greek mythology. Since they do not decompose after death, cicadas were also a symbol of immortality. Depictions of wild beasts and cicadas on our fibulae can therefore be interpreted as symbols ensuring safety, protecti-

Ikonografija

Premda rijetko, ukras životinjskim motivima javlja se na određenom broju rimskih fibula. Vjerojatno nije slučajnost da je jedna od njih, stariji nalaz s lokaliteta Vieille-Toulouse,³¹ također rani oblik Aucissa fibule s lijevanim zglobnim tuljcem, na temelju čega je datirana u Augustovo doba. Radi se o glavi životinje iz obitelji mačaka koja je učvršćena na držaču igle. Izbor divlje životinje kao ukrasa otvara i pitanje o ikonografiji na fibulama tog tipa. Na alpskom je području, u istraživanjima rimske kolonije Augste, pronađena još jedna fibula sa životinjskim ukrasom na držaču igle. U ovom slučaju je na držaču igle fibule aplicirana „muha”.³² Četiri takva kukca nalaze se na još jednom nedavno objavljenom primjerku rijetke varijante Aucissa tipa koja je pronađena na lokalitetu Vindonissa u sloju datiranom u razdoblje od 20. do 40. godine (sl. 6).³³ Osim zanimljive datacije, za taj nalaz važno je istaknuti da je u Vindonissi bila stacionirana XI. legija, koja je na taj lokalitet pristigla iz logora u Burnu, u zadarskom zaleđu.³⁴

Na ovim se međusobno različitim fibulama pojavljuju samo dvije skupine životinja: divlje životinje (lav, pas ili vuk) i muha ili kukac sličan muhi. Prvu skupinu životinja može se tumačiti kao čuvare od prirodnih opasnosti. Na amuletima i na raznim magičnim prikazima divlje zvijeri često imaju takvu zaštitnu ulogu, vjerojatno zbog uvjerenja kako se nositelj mogao učinkovitije suprotstaviti opasnim životinjama.³⁵

Simboliku muhe teže je protumačiti. Uzmemo li u obzir neke kasnije prikaze cikada, mogu se uočiti sličnosti u načinu oblikovanja (trokutasti oblik i duga krila) te možemo zaključiti kako je veća mogućnost da su na fibulama bile prikazane cikade, koje su u grčkoj mitologiji simbolizirale zaštitu, blagostanje i napredak. Budući da njihovo tijelo nakon smrti ostaje neraspadnuto, bile su također i simbol besmrtnosti. Prikazi divljih zvijeri i cikada na našim fibulama mogu se dakle tumačiti kao simboli koji nositeljima pružaju sigurnost i zaštitu, a možda čak i besmrtnost.

Ovdje obrađena mala skupina varijante Otok fibula tipa Aucissa pokazuje da u okviru tog tipa, za koji se često drži da se proizvodio masovno, bez polaganja osobite pozornosti na kvalitetu izrade ili ukrasa, postoje primjerci iznimno kvalitetne izrade. Istina je da se općenito radi o masovnoj proizvodnji, kako bi se zadovoljile velike potrebe vojske i tržišta, no fibule varijante Otok dokazuju da su se na istom području i u istim

30 Sedlmayer 2014; 2017.

31 Feugère 1985, T. 114 n°1470; Musée Saint-Raymond, Toulouse.

32 Riha 1979, p. 18, Fig. 3.

33 Trumm 2018, p. 102, Fig. 13.

34 The Eleventh Legion left the camp in Burnum in AD 69 and joined Vespasian's army in Italy. In AD 70 it was stationed in *Germania Superior* at Vindonissa, where it remained until AD 101; Betz 1938, p. 39; Zaninović 1968, p. 122; Bishop 2012, pp. 113–114.

35 See, e.g., Crummy 2001.

31 Feugère 1985, T. 114 n°1470; Musée Saint-Raymond, Toulouse.

32 Riha 1979, 18, sl. 3.

33 Trumm 2018, 102, sl. 13.

34 XI. legija napušta logor u Burnu 69. godine i prelazi u sastav Vespazijanove vojske u Italiji, a 70. godine je u Vindonissi (*Germania Superior*) gdje ostaje sve do 101. godine; Betz 1938, str. 39; Zaninović 1968, str. 122; Bishop 2012, 113–114.

35 Vidi npr. Crummy 2001.

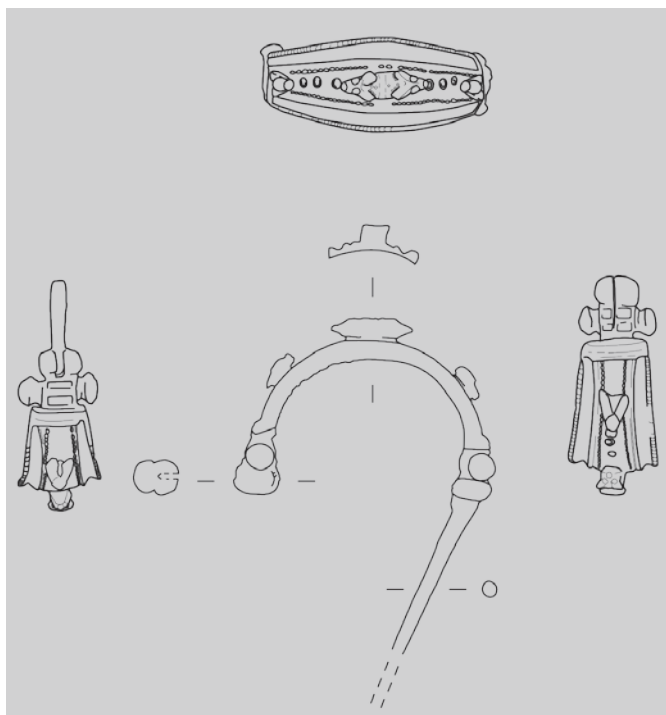

Figure 6.
Aucissa fibula variant from Vindonissa (Kantonsarchäologie Aargau,
Inv. No. V.018.2/540.1)

Slika 6.
Varijanta Aucissa fibule iz Vindonisse (Kantonsarchäologie Aargau,
inv. no. V.018.2/540.1)

on, and perhaps even immortality.

Although the Aucissa type has often been considered mass-produced with no attention to quality of ornamentation or technique, the small group of Aucissa fibulae described here, the Otok variant, is proof of excellent craftsmanship. It is true that this type was generally mass-produced to meet the great demand of the army and the market, but the fibulae of the Otok variant demonstrate that very complex fibulae with original ornamentation, like ours, could be made in the same area and in the same workshops, or at least in some of them.

radionicama, barem u nekima od njih, mogle izrađivati i vrlo složene fibule, koje su ponekad, poput naših, imale originalan ukras.

Catalogue³⁶

1. Inv. No. AMS H-6090 (Figure 1); Rumin, Hrvace near Sinj; silver; l. 5 cm, h. 2.1 cm, bow w. 0.8 cm; a rosette on the head plate, with a lion's head in its centre and a fly at its beginning; two wolves' heads facing away from each other in the middle of the bow, with another fly behind them. All the animals are placed longitudinally relative to the bow except for the fly at its beginning, set up vertically. The foot of the fibula is in the form of a stylised animal head, and ends with a profiled knob decorated with an incised wavy line. At the junction of the bow and foot there are knobs on the sides of the fibula (originally there were three pairs of knobs, of which one pair is missing). In addition to the anatomical details depicted on the animals, they are additionally adorned with incised lines, as well as the central wider and two side ribs on the bow of the fibula. Published: Jovanović, Vladović 2015, p. 57, Cat. No. 24. Current location: Archaeological Museum in Split, Croatia
2. Inv. No. AMS H-6044 (Figure 4); Otok near Sinj, bronze, silver, l. 5.8 cm, h. 3 cm, bow w. 1.15 cm; a fibula with a narrow head plate and a bow made of two bands connected with a dense row of rods; the foot of the fibula ends in a knob made of silver, like the knob at the ends of the head tube. The catch-plate is trapezoidal. A silver frame is applied to the bow, in which two doves are facing each other with their heads resting on a pyramid-shaped object. Remains of silver plating are visible on the sides of the bow and by the foot of the fibula on the catch-plate, as well as on the extended ends of the transverse rods on the bow. Current location: Archaeological Museum in Split, Croatia
3. Inv. No. Zara-309 (Figure 5); Zadar, Croatia, bronze, l. 3.8 cm, h. 1.65 cm, head tube w. (one side knob missing) 1.45 cm, bow max. w. 0.8 cm; the fibula is preserved almost entirely except for a decorative knob on the leg of which only its axis survived. The ends of the head tube also have decorative knobs, one of which is missing, while the pin of the fibula is preserved. On the central part of the bow there is a longitudinal rib with ornaments in the form of animals riveted onto it: in the middle there are two wolves' heads facing outwards towards the flies or cicadas located at the ends of the bow. There are three circular holes for decorative bars on the foot, of which only one is preserved. Current location: Venezia, Archeologico Nazionale – Polo museale del Veneto, Italy

Katalog³⁶

1. Inv. br. AMS H-6090 (slika 1); Rumin, kod Hrvaca blizu Sinja; srebro; duž. 5 cm, vis. 2,1 cm, šir. luka 0,8 cm; na zaglavnoj pločici aplicirana je rozeta kojoj se u središtu nalazi lavlja glava, a na početku muha, nakon koje se, na sredini luka nalaze dvije, međusobno spojene, vučje glave, okrenute jedna od druge, iza kojih je još jedna muha. Sve su životinje postavljene uzdužno u odnosu na luk osim muhe na početku luka, koje je postavljena okomito. Noga fibule je u obliku stilizirane životinjske glave, a završava profiliranom kuglicom koja je ukrašena urezanom valovnicom. Na prijelazu luka u nogu na bočnim stranama fibule postavljene su kuglice (originalno su bila tri para kuglica, jedan par nedostaje). Osim što su na životinjama naznačeni anatomske detalji, dodatno su ukrašene urezanim linijama, kao i središnje šire rebro te dva bočna na luku fibule. Objavljeno: Jovanović, Vladović 2015, str. 57, kat. br. 24. Trenutni smještaj: Arheološki muzej u Splitu, Hrvatska
2. Inv. br. AMS H-6044 (slika 4); Otok kod Sinja, bronca, srebro, duž. 5,8 cm, vis. 3 cm, šir. luka 1,15 cm; fibula uske zaglavne pločice kojoj je luk izrađen od dvije trake koje su međusobno povezane gustim nizom štapića; noga fibule završava kuglicom koja je izrađena od srebra kao i kuglice na krajevima zglobnog tuljca. Držać igle je trapezoidan. Na luk je apliciran srebrni okvir u kojem su dvije golubice okrenute jedna prema drugoj, s glavama naslonjenim na predmet piramidalnog oblika. Vidljivi su ostaci posrebrejenja na bočnim stranama luka i uz nogu fibule na držaču igle, kao i na proširenim završecima poprečnih štapića na luku. Trenutni smještaj: Arheološki muzej u Splitu, Hrvatska
3. Inv. br. Zara-309 (slika 5); Zadar, Hrvatska, bronca, duž. 3,8 cm, vis. 1,65 cm, šir. zglobnog tuljca (nedostaje jedna bočna kuglica) 1,45 cm, najveća šir. luka 0,8 cm; fibula je sačuvana gotovo u cijelosti, osim ukrasne kuglice na nozi, od koje je sačuvana samo osovina. Na krajevima zglobnog tuljca nalaze se također ukrasne kuglice, od kojih jedna nedostaje, a sačuvana je i igla fibule. Na središnjem dijelu luka istaknuto je uzdužno rebro, na kojem su zakovicama učvršćeni ukrasi u obliku životinja: u sredini dvije vučje glave okrenute jedna od druge, prema muhama ili cikadama koje se nalaze na krajevima luka. Na nozi su tri kružna otvora za ukrasne šipke, no sačuvana je samo jedna. Trenutni smještaj: Venecija, *Archeologico Nazionale – Polo museale del Veneto*, Italija

³⁶ Cat. Nos. 1 and 2: restored by I. Prpa Stojanac; photographs by T. Seser, drawings by Z. Podrug – all from the Archaeological Museum in Split; Cat. No. 3: photograph by M. Feugère.

³⁶ Kat. br. 1 i 2: restauracija I. Prpa Stojanac; fotografije T. Seser, crteži Z. Podrug – svi iz Arheološkog muzeja u Splitu; kat. br. 3: fotografija: M. Feugère.

Acknowledgements

We would like to thank dott. A. Larese and dott. D. Ferrara, Ministero per i beni e le attività culturali e per il turismo, Museo Archeologico Nazionale di Venezia for permission to publish a photograph (Fig. 5) of the Aucissa fibula from the Museum's Zadar Collection (Inv. No. 609). We are also grateful to R. Fellmann, Dr. Phil. and J. Trumm, Dr. Phil., Abteilung Kultur Kantonsarchäologie Aargau for permission and a photograph of the fibula (Fig. 6) from the site of Vindonissa (Inv. No. V.018.2 / 540.1., Kantonsarchäologie Aargau).

Zahvale

Najljepše zahvaljujemo dr. A. Larese i dr. D. Ferrara, Ministero per i beni e le attività culturali e per il turismo, Museo Archeologico Nazionale di Venezia, na dopuštenju za objavu fotografije (sl. 5) fibule *Aucissa* iz Zbirke zadarskih spomenika u tom muzeju (inv. br. Zara - 609). Zahvalnost dugujemo i R. Fellmannu, dr. Phil. and J. Trumm, dr. Phil., Abteilung Kultur Kantonsarchäologie Aargau, za dopuštenje za objavu i fotografiju fibule (sl. 6) s lokaliteta Vindonissa (inv. no. V.018.2/540.1., Kantonsarchäologie Aargau).

Prijevod / Translation: Denis Gracin

Bibliography / Literatura**Bayley, Butcher 2004**

J. Bayley, S. Butcher, *Roman Brooches in Britain, A Technological and Typological Study based on the Richborough Collection*, London 2004.

Betz 1938

A. Betz, *Untersuchungen zur Militärgeschichte der römischen Provinz Dalmatien*, Abhandlungen des archeologisch-epigrafischen Seminars der Universität Wien, n. s., III, Baden, Wien 1938.

Bishop 2012

M. C. Bishop, *Handbook to Roman Legionary Fortresses*, Barnsley 2012.

Bulić 1885

F. Bulić, *Iscrizioni inedite*, *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* 8, Split 1885, 50-56.

Busuladžić 2010

A. Busuladžić, *Morfologija antičkih fibula iz zbirke Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine/ The morphology of antique fibulae in the collection of the national museum of Bosnia and Hercegovina*, Sarajevo 2010.

Cambi 2009

N. Cambi, *Skribonijanova pobuna protiv Klaudija u Dalmaciji godine 42.*, Rad HAZU 505, knj. LXVII, Zagreb 2009, 63-79.

Crummy 2001

N. Crummy, *Bear and coins, powerful guardians for the afterlife*. *Instrumentum* 14, déc. 2001, 1; 13-15.

Erice Lacabe 1995

R. Erice Lacabe, *Las fibulas del Nordeste de la Península Ibérica: siglos I A.E. al IV D.E.*, Zaragoza 1995.

Ettlinger 1973

E. Ettlinger, *Die römischen Fibeln in der Schweiz*, Bern 1973.

Feugère 1985

M. Feugère, *Les fibules en Gaule Méridionale de la conquête à la fin du Ve s. ap. J.-C.*, *Revue archéologique de Narbonnaise* 12, Pariz 1985.

Gabrić 1984

N. Gabrić, *Colonia Claudia Aequum, Pregled dosadašnjih iskopavanja, slučajni nalazi i usputna zapažanja*, in: Ž. Rapanić (ed.), *Cetinska krajina od prehistorije do dolaska Turaka*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 8, Split 1984, 273-284.

Gabričević 1953

B. Gabričević, *Arheološki nalazi iz Gale*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LV, Split 1953, 181-198.

Gabričević 1984

B. Gabričević, *Iz antičkog perioda Cetinske krajine*, in: Ž. Rapanić (ed.), *Cetinska krajina od prehistorije do dolaska Turaka*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 8, Split 1984, 93-104.

Gaspar 2007

N. Gaspar, *Die keltischen und gallo-römischen Fibeln vom Titelberg*, Luxembourg 2007.

Gaspari 2007

A. Gaspari, *The Ljubljana River. Evidence for a Late Iron*

Age Ritual Site in the South-eastern Alps (Slovenia), in: S. Groh, H. Sedlmayer (eds.), *Blut und Wein. Keltisch-römische Kulturpraktiken*, *Protohistoire Européenne* 10, Montagnac 2007, 141-153.

Ivčević 2002

S. Ivčević, *Fibule*, in: E. Marin (ed.), *Longae Saloniae* I, II, Split 2002, 229-275 (I), 124-147 (II).

Ivčević 2007

S. Ivčević, *Aucissa fibule iz antičke Aserije (Podgrađe kod Benkovca)/Aucissa fibulae from Roman Asseria (Podgrađe near Benkovac)*, *Asseria* 5, Zadar 2007, 227-280.

Jadrić-Kučan, Zaninović 2015

I. Jadrić-Kučan, J. Zaninović, *Fibule iz arheološke zbirke Burnum/Fibulae from the Burnum archaeological collection*, Drniš-Šibenik 2015.

Jovanović, Vladović 2015

J. Jovanović, D. Vladović, *Monumenta et animalia*, Split 2015.

Marović 1961

I. Marović, *Fibeln mit Inschrift vom Typus Aucissa in den archäologischen Museen von Zagreb, Zadar und Split*, *Jahrb. Röm.-Germ. Zentralmus. Mainz* 8, 1961, 106-120 [= *Aucissa fibule s natpisom u arheološkim muzejima u Zagrebu, Zadru i Splitu / Aucissa fibulae with Inscriptions kept in the Archaeological Museums in Zagreb, Zadar and Split*], *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 99, Split 2006, 81-98.

Marović 1963

I. Marović, *Iskopavanja kamenih gomila oko vrela rijeke Cetine g. 1953, 1954 i 1958*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LXI (1959), Split 1963, 5-80.

Marović 1984

I. Marović, *Sinjska regija u prahistoriji*, in: Ž. Rapanić (ed.), *Cetinska krajina od prehistorije do dolaska Turaka*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 8, Split 1984, 27-63.

Marović 2002

I. Marović, *Sojeničko naselje na Dugišu kod Otoka (Sinj)*, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 94 (2001), Split 2002, 217-295.

Milošević 1980

A. Milošević, *Pregled arheoloških istraživanja u Cetinskoj krajini*, Gunjačin zbornik, Zagreb 1980, 251-268.

Milošević 1984

A. Milošević, *Pregled arheoloških istraživanja u Cetinskoj krajini*, in: Ž. Rapanić (ed.), *Cetinska krajina od prehistorije do dolaska Turaka*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 8, Split 1984, 9-26.

Milošević 1990

A. Milošević, *Čitluk - Zaštitna arheološka istraživanja Aequuma*, *Arheološki pregled* 27, (1986), Ljubljana 1990, 129-132.

Milošević 1998

A. Milošević, *Arheološka topografija Cetine*, Split 1998.

Milošević 1999

A. Milošević, *Archäologische Probeuntersuchungen in Flussbett der Cetina (Kroatien) zwischen 1990 und 1994*, Archäologisches Korrespondenzblatt 29/2, Mainz 1999, 203-210.

Mlikota 2012

A. Mlikota, *MFAA - File Zadar. New insights about the works of art taken from Zadar to Italy during the second World War*. Asseria 10, Zadar 2012, 311-326.

Mlikota 2016

A. Mlikota, *Post-war restitution and the case of the Museum of St. Donatus in Zadar*, in: *Plundered, but by whom? Protectorate of Bohemia and Moravia and Occupied Europe in the Light of the Nazi-Art Looting*, Proceedings of an international academic conference held in Prague on 21 – 22 October 2015, Prague 2016, 81-91.

Müller 2002

M. Müller, *Die römischen Buntmetallfunde von Haltern*, Mainz 2002.
Rasbach G., *Aucissafibeln und Reliefknöpfe zwischen Gallien und Dalmatien – Funde aus einer Mainzer Privatsammlung*, in: *Honesta Missione, Festschrift für Barbara Pferdehirt*, Monographien des Römisch-Germanisches Zentralmuseums Band 100, Mainz a. R. 2014., 143-168.

Rasbach 2014

G. Rasbach, *Aucissafibeln und Reliefknöpfe zwischen Gallien und Dalmatien – Funde aus einer Mainzer Privatsammlung*,

in: *Honesta Missione, Festschrift für Barbara Pferdehirt*, Mainz a. R. 2014, 143-168.

Riha 1979

E. Riha, *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst*, Augst 1979.

Riha 1994

E. Riha, *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst, Die Neufunde seit 1975*, Augst 1994.

Sanader, Tončinić 2013

M. Sanader, D. Tončinić, *Das projekt Tilurium*, in: M. Sanader, A. Rendić-Miočević, D. Tončinić, I. Radman-Livaja (ed.), *Rimska vojna oprema u pogrebnom kontekstu*. Radovi XVII. ROMEC-a = *Weapons and Military Equipment in a Funerary Context*. Proceedings of the XVIIth Roman Military Equipment Conference Zagreb 2010, Zagreb 2013, str. 411-433.

Sedlmayer 2009

H. Sedlmayer, *Die Fibeln vom Magdalensberg. Funde der Grabungsjahre 1984-2002 ind Altfunde des 19. Jahrhunderts*, Klagenfurt 2009.

Sedlmayer 2014

Helga Sedlmayer, *Le fibule del tipo Aucissa. Componente tipica dell'abbigliamento femminile in un ambito di scarsa romanizzazione*, Quaderni Friulani di Archeologia XXIV, Udine 2014, 19-31.

Sedlmayer 2017

H. Sedlmayer, *Aucissafibeln – Typische Bestandteile der Frauentracht in einem Milieu geringer Romanisierung*, in:

E. Droberjab, B. Komoróczy (eds.), *Římské a germánské spony v střední Evropě (Archeologie barbarů 2012)*, Brno 2017, 129-142.

Simpson 2000

G. Simpson, *Roman Weapons, Tools, Bronze Equipment and Brooches from Neuss-Novaesium Excavations 1955-1972*, BAR International Series 862, Oxford 2000.

Šeparović 1998

T. Šeparović, *Aucissa fibule s natpisom iz zbirke Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika / Aucissa Fibulae with Inscriptions from the Collections of the Museum of Croatian Archeological Monuments*, Starohrvatska prosvjeta III, 25, Split 1998, 177-187.

Thill 1969

G. Thill, *Fibeln vom Titelberg aus den Beständen des Luxemburger Museums*, Trierer Zeitschrift 32, Trier 1969, 133-172.

Tončinić 2011

D. Tončinić, *Spomenici VII. legije na području rimske provincije Dalmacije / Monuments of Legio VII in the Roman Province of Dalmatia*, Split 2011.

Topić 2011

M. Topić, *Nalazi s Čitluka u fundusu Muzeja Cetinska krajine*, in: A. Librenjak, D. Tončinić (eds.), *Arheološka istraživanja u Cetinskoj krajini*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 27, Zagreb 2011, 99-159.

Trumm 2018

J. Trumm, uz prilog/with

contr. S. Streit, *Ausgrabungen in Vindonissa im Jahr 2018*, Gesellschaft Pro Vindonissa, Jahrebericht 2018, Brugg 2019, 95-118.

Višić-Ljubić 2008

E. Višić-Ljubić, *Antički natpisi*, in: M. Topić (ed.), *Pax et bonum FF-AM, Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju*, Sinj 2008, 113-141.

Zekan 1977

M. Zekan, *Novi arheološki nalazi u pećinama srednje Dalmacije*, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku LXX-LXXI (1968-1969), Split 1977, 137-147.

Zaninović 1968

M. Zaninović, *Burnum. Castellum – municipium*, Diadora 4, Zadar 1968, 119-129.

Zaninović 1984

M. Zaninović, *Vojni značaj Tilurija u antici*, in: Ž. Rapanić (ed.), *Cetinska krajina od prehistorije do dolaska Turaka*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 8, Split 1984, 65-75.

Zaninović 1996

M. Zaninović, *Vojni značaj Tilurija u antici*, in: *Od Helena do Hrvata*, Zagreb 1996, 280-291.